

VERGİ UYUMUNUN EKONOMİK VE SOSYO-KÜLTÜREL BELİRLEYİCİLERİ: SİVAS İLİ ÖRNEĞİ

Coşkun KARACA^{1*}, Serap OKTAY^{2*}, İbrahim YEMEZ^{3*}

¹Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

²Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

³Arş. Gör. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

¹karaca.coskun@gmail.com, ²serapoktay@outlook.com, ³ibrahimyemez@cumhuriyet.edu.tr

*ORCID: 0000-0003-4294-2365, 0000-0002-4246-9419, 0000-0003-3176-6394

Öz- Vergiler, ülkelerin kalkınması için önemli bir finansman kaynağıdır. Bu çalışma ile mükelleflerin vergiye uyumunu bozan sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerin neler olduğu araştırılmıştır. Araştırmanın kapsamına Sivas ilinde faaliyet gösteren ve gelir unsurlarından biri veya birkaçı üzerinden vergi ödeyen 569 gelir vergisi mükellefi dâhil edilmiştir. Yüz yüze yapılan görüşmelerden elde edilen anket sonuçları, mükellefin vergi uyumunu belirleyen en önemli ekonomik faktörün %70,4 ile vergi yükü olduğunu, sosyo-kültürel faktörler içerisinde ise ilk sıranın %71,7 ile eğitime ait olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar mükelleflerin bütçelerindeki reel kayıplara son derece duyarlı olduklarını ve eğitilmiş bireylerin vergilerin önemini daha iyi kavrayarak yükümlülüklerini yerine getirmede daha bilinçli davrandıklarını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler- Vergi Uyumunu, Vergi Uyumunu Belirleyen Faktörler, Vergi Yükü, Vergi Bilinci, Vergi Ahlakı

ECONOMIC AND SOCIO-CULTURAL DETERMINANTS OF TAX COMPLIANCE: THE CASE OF SİVAS PROVINCE

Abstract – Taxes are an important source of financing for the development of countries. In this study, the social, cultural and economic factors affecting taxpayers' tax compliance were investigated. 569 income taxpayers operating in Sivas are included in the study. The survey results obtained from face-to-face interviews showed that the tax burden was the most important economic factor determining tax compliance of taxpayers with 70.4%, and education was the first rank among socio-cultural factors with 71.7%. These results show that taxpayers are extremely sensitive to real losses in their budgets and educated individuals are more sensitive in fulfilling their obligations by better understanding the importance of taxes.

Keywords – Tax Compliance, Factors Determining Tax Compliance, Tax Burden, Tax Awareness, Tax Ethics

Jel Codes: H2, H21, H26

GİRİŞ

Vergi uyumu, mükelleflerin vergilerini tam ve doğru olarak beyan etmesi ve ödemesidir. Kalkınmanın finansmanı için gelire ihtiyaç duyan ülkelerde, vergi uyumunun sağlanması ve mükelleflerin vergilerini gönüllü olarak ödemesi, ülkelerin ihtiyaç duyduğu bu geliri toplayabilmesi açısından büyük önem taşır. Vergi uyumunun bozulduğu ülkelerde kamu hizmetleri ve bunun finansmanı için gerekli olan vergi gelirleri kayba uğramakta ve hükümetler büyük bütçe açıklarıyla karşılaşmaktadır.

Vergi ödeme davranışı doğuştan elde edilen bir yetenek değil sonradan öğrenilen bir davranıştır. Bu bakımdan ekonomik faktörler kadar sosyal, psikolojik ve ahlaki faktörler de vergi uyumunun sağlanmasında etkilidir. Ancak vergilerin mükellef bütçesinde bir yük olarak algılanması nedeniyle vergi uyumunu etkileyen unsurların başında ekonomik faktörler gelmektedir. Vergi yükünün adaletsiz dağılımı, vergi oranlarının yüksekliği, vergi afları, vergi denetimindeki ve cezalardaki yetersizlikler bunlardan bazılarıdır.

İkinci olarak vergi uyumu sosyal bir olgudur. Mükelleflerin yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, devlete bağlılığı, toplumsal değerleri, mesleki ve eğitim durumları mükelleflerin vergiye uyumunda en az ekonomik faktörler kadar önemlidir. Ayrıca mükellefler bağlı oldukları grup veya toplumsal yapı ile sürekli etkileşim halinde olduğundan vergiye karşı geliştirdikleri davranışlar da bulunduğu ortam ile şekillenmektedir. Vergi bilinci, para sevgisi, suçluluk ve utanç duygusu gibi faktörler ise mükellefin vergiye uyumunu etkileyen psikolojik ve ahlaki faktörleri oluşturmaktadır.

Bu faktörlerden hangisinin mükellefin vergiye uyumunu etkilemede daha fazla rolü olduğu toplumun gelişmişlik düzeyine, demografik özelliklerine ve vergi otoritesinin kurumsallaşma becerisine bağlı olarak değişmektedir. Bu çalışma ile söz konusu özelliklerin mükellefin vergi uyumunu belirlemedeki etkisi araştırılmıştır. Bu bağlamda vergi uyumunun belirleyicileri “ekonomik”, “mali-idari”, “psikolojik” ve “sosyal-ahlaki” faktörler şeklinde sınıflandırılmış ve bu faktörlerin vergi mükelleflerinin sahip olduğu demografik özellikleri ile karşılaştırılmasında Bağımsız Örneklemeler T Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Analiz sonuçları, mükellefin vergi uyumunu belirleyen en önemli ekonomik faktörün %70,4 ile vergi yükü olduğunu, sosyo-kültürel faktörler içerisinde ise ilk sıranın %71,7 ile eğitim olduğunu göstermiştir.

2. Vergi Uyumuna İlişkin Kavramsal Çerçeve

Vergi uyumu en genel ifadeyle, vergi yasaları ve vergi idaresi tarafından bildirilen mükellefiyetlerin eksiksiz, doğru ve zamanında yerine getirilmesidir. Ancak bazen çıkar birliği bazen de sosyal ve demografik faktörlerin etkisiyle mükelleflerin vergiye gönüllü uyumu her zaman mümkün olmayabilir. Bu uyumsuzluk vergiden kaçınma, vergi kaçırma, vergi borcunu geciktirme, vergiyi yansıtma gibi olumsuz davranışlarla ortaya çıkar. Vergiye uyum ile hedeflenen, bu davranışları engellemek ve mükelleflerin vergi borçlarını gönüllü olarak ödemelerini sağlamaktır (Aktan ve Çoban, 2007:8).

Gönüllü vergi uyumu devlet ve mükellef arasında yapıldığı varsayılan psikolojik vergi sözleşmesine dayanmaktadır. Psikolojik vergi sözleşmesinde cezalandırılma olasılığının varlığı, caydırıcılığın sağlanmasında ayrı bir öneme sahiptir. Ancak mükelleflerin memnuniyetini ve vergi ahlakını, polisiye önlemlerden ziyade devletin sunduğu kamu hizmetinin kalitesi belirlemektedir. Dolayısıyla bu sözleşme her iki tarafın karşılıklı ve adil değişim ilişkisine dayanmaktadır (Feld ve Frey, 2007:106). Bu bakımdan psikolojik vergi sözleşmesinin hiyerarşik değil, yatay bir ilişki meydana getirdiği söylenebilir (Kitapçı, 2011:193). Bu ilişkiye

bağlı olarak yükümlülerin ödevi, üzerlerine düşen vergi borçlarını zamanında ve tam olarak devlete ödemek iken devletin ödevi, topladığı vergileri kamunun ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda kullanmaktır. Gerçek hayatta da bu kuralların mükellef davranışında etkili olduğu görülmektedir

3. Vergi Uyumuna Etki Eden Faktörler ve Literatür Taraması

Vergi beyanı kararı belirsizlik altında verilen bir karardır. Bunun nedeni mükellefin gelirini eksik olarak vergi dairesine bildirmesinin otomatik olarak bir ceza ortaya çıkarmayacak olmasıdır. Beyanın incelemeye girmemesi, girse bile gözden kaçması gibi kuvvetli ihtimaller söz konusudur. Bu nedenle vergi mükellefi iki temel strateji arasında seçim yapmaktadır. İlki mükellefin gelirini dürüst biçimde beyan etmesi diğeri ise gerçek gelirden daha azını beyan etmesidir. Eğer ikinci stratejiyi seçer ve vergi dairesi eksik beyanı incelemeye almazsa daima ikinci strateji birinciden daha iyi durumda olacaktır (Allingham ve Sandmo, 1972:324). Bu nedenle mükellefler belirsizlik altında karar verirken reel gelirlerinde ortaya çıkabilecek muhtemel kayıpları karşılamaktadır. Beklenen Fayda Teorisine göre açıklanabilecek bu durum vergi kaçırmanın optimumu belirlenirken, mükelleflerin riskleri ve bu riskleri göze alarak kazanacakları ya da kaybedeceklerini karşılaştırarak karar verdiklerini göstermektedir.

Beklenen Fayda Teorisine ilave olarak vergi uyumunu açıklamaya yönelik bir diğer model, Ahlaki Duygular Teorisidir (Tutumsal Model). Bu model, bireylerin çıkarlarına en uygun kararı verdiği ve bu doğrultuda faydasını maksimize ettiği görüşünü kısmen reddetmekte, vergiye gönüllü uyumun belirleyicisi olarak ahlaki normları ve vergileme konusundaki psikolojik algıları ön plana çıkarmaktadır (Aktan, 2012:169).

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere vergiler, mükellefin gelirinde bir azalmaya neden olduğundan bir külfet olarak algılanmakta ve mükellef eksik vergi beyanı ile bu hoşnutsuz durumun verdiği rahatsızlığı hafifletmek istemektedir. Ancak bu davranış, klasik vergi uyumu modelinde ifade edilen ve mükelleflerin vergi uyumunun temel nedenini ekonomik faktörlerle açıklayan yaklaşımın bir ürünüdür. Ancak yapılan çok sayıda çalışmaya ait ampirik bulgular, Ahlaki Duygular Teorisinin varsayımlarını destekleyecek nitelikte, ekonomik faktörlerin vergi uyum ya da uyumsuzluğunu açıklayamayacak kadar düşük katsayıya sahip olduğunu göstermiştir. Bu anlamda denetim olasılığı ve cezaların yanında devlete bağlılık düzeyi, vergi dairesinin etkinliği, vergi ahlaki, suçluluk ve utanç duygusu gibi bir dizi sosyal ve psikolojik faktörler de mükelleflerin vergi uyumu ile ilgili davranışlarının belirlenmesinde önemlidir. Bu nedenle aşağıda ekonomik faktörlerin yanında vergi uyumuna en az onun kadar etki eden sosyal, demografik, psikolojik ve ahlaki faktörlere yer verilmiştir.

3.1. Vergi Uyumunun Ekonomik Belirleyicileri

Neo-klasik iktisatta vergi uyum davranışının ekonomik analizi Gary Becker (1968) tarafından geliştirilen suçun iktisadi analizine ve optimal portföy tercih analizlerine dayanarak açıklanmaktadır. Bu analizlerde birey, rasyonel seçimlerde bulunduğu varsayılan ve suç karşısında bunun neden olacağı maliyet ve sağlayacağı faydayı karşılaştırarak karar veren rasyonel bir birey olarak tanımlanmaktadır. Böylece vergi kaçırmanın optimumu, mükelleflerin riskleri ve bu riskleri göze alarak kazanacaklarına ya da kaybedeceklerine bağlı olarak belirlenmektedir. Buna göre rasyonel bir mükellef, denetim oranı arttıkça ve vergi kaçırma uygulanan cezalar (caydırıcılık faktörleri) yükseldikçe vergi uyum davranışını artırmaktadır.

Vergi uyum düzeyini denetim ve cezalandırılma olasılığına bağlayan bu yaklaşım teorik olarak vergi uyumsuzluğuna iktisadi

zemin sağlamak açısından etkileyici olmakla birlikte modelle ilgili çok önemli bir sorun, çok sayıda ampirik araştırmanın caydırıcılık faktörlerinin etkisi hususunda tartışmalı bulgular ortaya koymasındır. Genel olarak bulgular göstermektedir ki, caydırıcılık faktörleri önemli olmakla birlikte uyum davranışını tamamen açıklamada yetersizdir (Çevik, 2012:261). Örneğin Feld ve Frey (2007) ile Scholz ve Pinney (1995) tarafından denetimin vergi uyumu üzerindeki etkisini analiz eden çalışmalar önceki beklentilerin aksine denetimlerdeki artışın mükellefin devlete olan kin ve nefretini artırarak onların vergi uyumunu bozduğunu göstermiştir.

Vergi uyumunu belirleyen bir diğer ekonomik faktör vergi yükü ve bu yükün mükellefler arasında dağılımıdır. Çoğu ülkede vergi sisteminin genel yapısı, gelir, servet ve tüketimin vergilendirilmesine dayanmaktadır. Geleneksel kamu maliyesi anlayışında ise mali gücün en önemli göstergesinin gelir olduğu kabul edilmektedir. Ancak son yıllarda ortaya çıkan optimal vergileme anlayışına bağlı adalet-etkinlik ölçütleri ve 1980'lerde uygulanan arz yönlü vergi politikaları, vergi sistemlerinin oluşumunu etkilemiş ve bu doğrultuda özellikle vergi tabanı konusunda tartışmalar gündeme gelmiştir (Dileyici, 2012:148-149). Bu çalışmalar içerisinde literatürde kabul gören Arthur Laffer tarafından geliştirilen hipotezde, optimal vergi oranının aşılmasıyla birlikte vergi oranlarının yükselmesinin, vergi ödeme davranışını olumsuz etkilediği yönünde görüş bildirilmektedir. Literatürdeki benzer çalışmalar da bu görüşü destekler nitelikte sonuçlara ulaşmıştır (Bknz. Karabulut, 2006; Mitchell, 2012; Altunöz, 2017; Dahlby ve Ferde, 2018).

Vergi uyumunun ekonomik belirleyicileri arasında yer alan bir diğer faktör, mükellefiyet şekilleridir. Çiftçiler, tacirler veya herhangi bir ticari geliri olmayan mükelleflerin vergi uyumu farklılık gösterebilir. Bunun pek çok nedeni vardır. İlk olarak bazı sektörlerde yakalanma riski yüksektir ve bu sektörlerde faaliyet gösteren mükelleflerin belirsizlik altında mutlak riskten kaçınma güdüsü daha baskındır. Diğer bir neden, vergilerin alınma şeklidir. Pek çok ülkede ücret, faiz ve kâr payına ilişkin vergi, asıl mükellefleri tarafından değil stopaj yoluyla vergi sorumluları tarafından ödenmektedir. Hâlbuki firma gelirleri beyan yoluyla bildirilmekte ve firma sahipleri gelir üzerinden daha fazla gider ve indirim yapma imkânına sahip olmaktadır. Clotfelter (1983) tarafından Amerika'daki vergi mükelleflerinin analiz edildiği çalışma da bu varsayımı destekler nitelikte sonuçlara ulaşmış, çiftçi ve tacirlerin vergi uyum düzeyinin düşük olduğu, buna rağmen ücret, faiz ve kâr payı gibi beyanlarda vergi uyum düzeyinin %100'e yaklaştığı tahmin edilmiştir.

Yine gelir düzeyi de mükellef davranışlarını etkileyen önemli bir faktördür. Çalışmalar yüksek gelire sahip olan bireylerin düşük gelirli bireylere göre daha düşük vergi uyumuna sahip olduğunu göstermektedir (Bknz. Crane ve Nourzad, 1990:197; Clotfelter, 1983:370; Lewis, 1982:53; Bayraklı, Saruç ve Sağbaş, 2004:215). Bu sonuç Mutlak Riskten Kaçınma Yaklaşımı ile de uyumludur. $ra(x) = -u''(x)/u'(x)$ fonksiyonu ile gösterilen bu yaklaşımda mutlak riskten kaçınmayı temsil eden $ra(x)$ fonksiyonu marjinal faydadaki $u'(x)$ değişimin bir yüzdesi olarak ifade edilmektedir. Fonksiyonda da görüldüğü üzere mutlak riskten kaçınma düştükçe marjinal fayda da düşmektedir. Bu durum daha fazla servet içeren riskli durumların daha fazla kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte Yitzhaki (1987) tarafından Caydırıcılık Modelinin test edildiği çalışmada mükelleflerin riskten kaçınma davranışının her durumda ekonomik fayda ile ilişkili olmayacağına dair bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmadaki en dikkat çekici sonuç ise vergi oranlarındaki artışın vergi uyumunu bozmadığına ilişkindir. Bu sonuç mükelleflerin daima faydasını maksimize eden rasyonel

bireyler olmadığını, olsa bile fayda maksimizasyonunu ekonomik olmayan diğer faktörlerle de sağlayabileceğini göstermektedir. Bu durum ülkelerin kurumsallaşma düzeyiyle ilgili olabileceği gibi mükelleflerin vergi ahlakı, etik değerleri, vatandaşlık bilinci, sahip olduğu dürüstlük, dinsel inançlar ve devlete duyduğu güvenle de ilgili olabilir.

3.2. Vergi Uyumunu Belirleyen Sosyal Faktörler

Klasik modelde vergi uyumu konusuna, beklenen fayda (expected utility) teorisi çerçevesinde mükelleflerin vergiye uyumsuzluk gösterdiklerinde yakalanma korkusuyla vergilerini ödeyecekleri şeklinde yaklaşmıştır. Modelde, denetim olasılığı ve cezaların şiddetinin vergi kaçakçılığını etkileyeceği tahmini yapılarak, denetim olasılığının yüksek ve cezaların da ağır olması durumunda bireylerin vergi ödemeye daha duyarlı olacağı sonucuna varılmaktadır. Görüldüğü gibi, vergi uyumuna ilişkin klasik model bireyleri; rasyonel, ahlakla ilgili olmayan ve toplumdaki soyut karar vericiler şeklinde değerlendirerek vergi uyumu sorununu beklenen faydayı maksimize etmeye yönelik bir süreç olarak ele almaktadır. Ancak, denetim olasılığı ve cezalar, vergi uyumunu bir dereceye kadar etkilese de bu faktörlerin vergi uyumu davranışının tamamını açıklamadığı da bir gerçektir (Tunçer, 2002:110). Bu bakımdan mükelleflerin vergiye uyumunda toplumdaki sosyal değerler de büyük rol oynamaktadır. Buna göre ayıplanma, suçluluk duygusu, pişmanlık, saygınlık kaybı, eğitimsizlik ve dışlanma gibi sosyal yaptırımların resmi yaptırımlar kadar bireylerin vergiye uyumlarını etkileyebileceği kabul edilmektedir.

Vergi uyumuna etki eden sosyal faktörler içerisinde araştırmalarda belki de en çok başvurulan mükelleflerin eğitim düzeyidir. Gerçekten de bireyin vergi uyumu diğer sosyal normlar gibi eğitim sürecinde şekillenmektedir. Lewis (1982) ve Torgler (2006)'e göre vergi uyumu ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki beklenen, eğitim düzeyi arttıkça mükelleflerin vatandaşlık bilincinin ve vergi uyumunun artmasıdır. Vogel (1974) ise bu varsayımı destekleyen bulgulara ulaşmış ve eğitimsiz bireylerin vergi düzenlemeleri hakkında daha az bilgiye sahip olduklarını ve daha sık yardıma ihtiyaç duyduklarını savunmuştur.

Bununla birlikte mükelleflerin vergi uyumu ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkinin yönü hakkında literatürde görüş birliği bulunmamaktadır. Bazı durumlarda mükellefin almış olduğu eğitimin vergi uyumuna etkisi negatif olabilir. Öyle ki bireyin eğitim seviyesi arttıkça vergi kanunlarına vakıf olma, kanunlardaki boşlukları yakalama ve vergi kaçırma davranışını meşru kabul etme eğilimi ortaya çıkabilir. Eğer birey vergi ahlakı yüksek bir kişi değilse, eğitim sayesinde edindiği bilgileri, vergi ahlaksızlığı şeklinde kullanma potansiyeline fazlasıyla sahiptir (Demir, 2008:122).

Vergi uyumunu belirleyen bir diğer sosyal faktör mükelleflerin yasalara ve devlete olan bağlılık düzeyleridir. Çalışmalar, vergilerin gereken yerlere harcandığı ve vergi yükünün mükelleflere eşit biçimde dağıldığı şeklindeki kabulün, mükelleflerin devlete olan güven ve bağlılıklarını ve vergi uyumlarını artırdığını göstermektedir (Bkz. Falkinger, 1995; Scholz ve Lubell, 1998; Slemrod, 2002; Torgler, 2004).

3.3. Vergi Uyumunu Etkileyen Demografik Faktörler

Çalışmalar bireylerin yaş, cinsiyet, ırk ve eğitim gibi demografik özelliklerinin vergi uyumları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Örneğin Clotfelter (1983) Amerika'daki vergi mükelleflerinin vergi uyumunu analiz ettiği çalışmada evli çiftlerde evli olmayanlara göre vergi uyumunun düşük olduğunu, aynı şekilde ticaretle uğraşan 30-64 yaş arası bireylerin 65 üstü bireylere göre daha düşük vergi uyumuna sahip olduğunu

göstermiştir. Ayrıca çalışmada genç bireylerin vergi hassasiyetleri ölçülmeye çalışılmış ve ticaretle uğraşmayan 30 yaş altı gençlerin 65 üstü yaşlılar gibi yüksek vergi uyumuna sahip olduğu görülmüştür.

Tittle (1980) yaşlıların vergi uyumunun daha yüksek olmasını, onların maddi mal ve statü kazanımının daha fazla olmasına ya da başkalarının tepkilerine karşı daha duyarlı olmalarına bağlamaktadır. Genç yaştaki mükellefler ise yeni gelir elde etmeye başlamaları ve gelirlerinin büyük bir kısmını tüketime ayırmak istemeleri nedeniyle vergiye daha olumsuz bakış açısı geliştirmektedirler. Diğer faktörlere ilişkin elde edilen bulgular ise cinsiyet açısından kadınların erkeklere; eğitimsizlerin eğitimlilere ve evlilerin bekarlara göre daha fazla vergi uyumuna sahip olduğunu göstermektedir.

3.4. Vergi Uyumunu Etkileyen Psikolojik Faktörler

Vergilendirme, içerisinde insan faktörünü barındıran sosyal bir olgu olduğundan vergileme sürecinde mükelleflerin vergiyi algılama düzeyleri ve vergilemeye karşı psikolojik tepkileri dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda Grasmick ve Bursick (1990:841), mükelleflerin rasyonel karar alırken üç tür maliyeti dikkate aldığını savunmaktadır. Bunlar; (i) devletin uyguladığı hapis veya servet kaybı gibi fiziksel ve maddi yoksunluk, (ii) kişinin hissettiği utanç duygusu ve (iii) kişinin toplum tarafından ayıplanma ihtimalidir.

Gerçekten de bazı mükellefler, psikolojik açıdan daha hassas davranışlar sergilerler. Örneğin altruist duygularla hareket eden bir mükellef vergi ödememesi sonucunda, içinde bulunduğu toplumun zarar göreceğini düşünürse psikolojik olarak baskı altında kalabilir. Bu tür mükellefler, dürüst olmamanın verdiği huzursuzluğu yaşarlar. Ancak mükellef ödediği vergilerin maliyeti ile kamu hizmetlerinden sağladığı faydayı karşılaştığında ve yüksek maliyete katlandığını düşündüğünde vergi ödememe yönünde psikolojik bir savunma geliştirecektir (Torgler, 2007:67).

Vergi uyumunu etkileyen bir diğer psikolojik faktör hükümetlerin vergi affına başvurma sıklığıdır. Vergi afflarına sıklıkla başvurulması, bireylerde ahlaki değerlerin zayıflamasına ve onların kayıt dışı faaliyetlere yönelmesine neden olmaktadır. Yakın zamanda af çıkacağı yönündeki beklentinin, vatandaşların devlete olan borçlarını ödeme ve diğer yasal sorumluluklarını yerine getirme konusundaki hassasiyetlerini olumsuz etkilediği yapılan birçok araştırmada ortaya konmuştur (Kaleli ve Karaca, 2019:788).

Gerçekten de vergi aflarının süreklilik kazandığı ülkelerde, mükellefler af beklentisi ile hareket etmekte ve vergiye uyum sağlamada zorlanmaktadır. Bu durum aslında, vergilerini zamanında ödeyenlerin cezalandırıldığı ve adaletten yoksun bir sistem anlamına gelmektedir (Yurdakul 2013: 80-81). Sürekli aflara başvurulması yasal sorumluluklarını zamanında yerine getiren mükelleflerin kamuya duyduğu güvenin azalmasına ve dürüstlüğü pahalı bir meziyet haline gelmesine neden olmaktadır (Kaleli ve Karaca, 2019:789). Gelir İdaresi Başkanlığının vergi affına ilişkin 6323 kişiyle gerçekleştirdiği anket çalışması da bu varsayımı desteklemiş ve katılımcılardan af beklentisi içerisinde olan %69 oranında mükellef, vergisel yükümlülüklerini daha az yerine getireceğini beyan etmiştir (Tuay ve Güvenç, 2007:70).

3.5. Vergi Uyumunu Etkileyen Ahlaki Faktörler

Vergi uyumu ya da uyumsuzluğu mükellefin vergiye uyum gösterme ya da vergi kaçırma istekliliğinin bir fonksiyonudur. Uyum ya da kaçırma davranışını yönlendiren içsel motivasyon ise vergi ahlaki kavramı ile açıklanabilir.

Literatürde vergi uyumunun ahlaki yönünü ilgilendiren pek çok ampirik çalışma bulunmaktadır. Bunlardan Reckers, Sanders ve Roark (1994) vergi uyumu ile ayıplanma duygusunu ölçerken, Porcano (1988) mükelleflerin dürüstlük derecesini, Grasmick ve Bursick (1990) ise suçluluk duygusunu araştırmış ve yazarlar her üç faktörün de vergi uyumu üzerinde etkili olduğunu göstermişlerdir.

Ahlaki faktörlerin vergi uyumu ile ilişkisini açıklayan en önemli analizlerden biri Kelman (1961) tarafından yapılmıştır. Yazar çalışmasında, mükelleflerin vergi ödeme davranışını yönlendiren üç olgunun varlığından bahsetmiştir. Bunlar uyum, tanımlama ve içselleştirme. “Uyumcular (Compliers)”, vergilerin ödenmesi gerektiğine inandıkları için buna razı olmakta ve vergilerini ödemediklerinde ortaya çıkacak sonuçlardan da korkmaktadırlar. “Tanımlayıcılar (Identifiers)”, sosyal normlardan ve kendilerine yakın olanların inanç ve davranışlarından etkilenerek vergilerini ödemektedirler. “İçselleştiriciler” ise inançları ve davranışları arasında tutarlılık göstermekte ve inançları gereği vergilerini ödemektedirler.

Mükellefin ahlaki kaygılarının vergi uyumuna etkisini ilk inceleyen araştırmalardan biri olan Schwartz ve Orleans (1967) tarafından yapılan çalışma, mükelleflerin adalet duygularına hitap etmenin vergi ödeme tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğunu ve vergi uyumunu artıracak şekilde göstermiştir. Bu bakımdan bireylerin vergi kaçırma durumlarında hissedecekleri suçluluk ve utanma duygusunun vergi uyumları üzerinde etkide bulunacağı söylenebilir (Alm vd., 1995:3-6).

Etik değerler ve sosyal normlar, vergi uyumunu etkileyen diğer önemli faktörlerdir (Wenzel, 2002:18). Etik değerler ve sosyal normlar, toplumun onaylaması veya onaylamamasına göre devamlılık gösteren davranış kalıplarıdır. Bir toplumun kültürü, büyük ölçüde bu normlardan oluşmaktadır. Bu bakımdan sosyal normlar, grup içerisinde öğrenme yoluyla kazanılır ve bunlara uyulması toplum içerisinde sosyal düzenin tesisini sağlar. Sosyal normların vergi uyumu ile ilişkisi, vergi ödeme davranışının toplum içerisinde bir norm olarak kabul edilmesi durumunda önem kazanmaktadır. Çünkü sosyal normların ihlali suçluluk, pişmanlık gibi içsel sonuçlara ya da dedikodu, dışlanma ve ayıplanma gibi dışsal sonuçlara sahiptir.

Lewis (1971)’e göre suçluluk, bireylerin sorumsuzca davrandığını veya içselleştirdiği kural ya da sosyal normları ihlal ettiğini fark ettiklerinde ortaya çıkmaktadır. Grasmick ve Bursick (1990) ise mükellefin hissettiği böyle bir duygunun, yasal yaptırım tehdidinden daha caydırıcı olduğunu göstermiştir.

Ahlaki normların değişimindeki en önemli faktör bireylerin devlet algısı ve devlete olan bağlılık düzeyidir. Hükümet yetkisini elinde bulduran iktidarın faaliyetleri, vatandaşların devlete bağlılık duygusunu etkilemektedir. Vatandaşlar hükümetin ve kurumların toplum çıkarları doğrultusunda hareket ettiğine inanırlarsa, vergilerini dürüst biçimde ödeyeceklerdir. Ancak tersi durum söz konusu olursa vergiden kaçınma veya vergi kaçırma gibi illegal durumlar ortaya çıkacaktır (Fırat, 2010:166; Özsoylu, 1996:20-21).

Özellikle hükümetlerin vergi gelirlerini yeniden dağıtıcı rolünün farkında olan bireylerin sahip olduğu ahlaki kaygılar, onları vergi uyumunu artırıcı yönde etkilemektedir (Wenzel, 2002:1). Böylece vergi uyumunun tamamen yaptırım gücü ile açıklanabilecek bir olgu olmadığı anlaşılmaktadır. Öyle olsaydı denetimin sık, cezaların yüksek olduğu ülkelerde her mükellefin vergilerini zamanında ve tam olarak ödemesi gerekirdi. Bu nedenle Feld ve Frey (2002:88) analizlerde kullanılan ahlaki faktörlerin vergi uyumsuzluğuna etki

eden faktörler arasında bilinmeyen faktör olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Mükelleflerin inancı ile vergi uyum davranışı arasındaki ilişkiyi analiz eden bazı çalışma bulguları ise dini inançların birey davranışlarında fark edilebilir bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur (McDaniel ve Burnett, 1990:106). Analizlerde inanç düzeyi yükseldikçe kişilerin ahlaki eğilimlerinin arttığı görülmüş, bu durum vergiye karşı uyum sürecini kolaylaştırmıştır (Nagac, 2016:8). Torgler (2006:92) tarafından yapılan bir başka analizde ise din eğitimi alan ve ibadethanelerde aktif olarak görev yapanların vergi uyumunun daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Görüldüğü gibi vergi uyumu politik, ekonomik ve yasal yönleri olan sosyal bir fenomen olup, tarihsel gelişmelerden, dinsel geleneklerden, coğrafi koşullardan ve ahlaki ilke ve tutumlardan etkilenebilmektedir (Porcano, 1988:47-48). Ancak vergi mükelleflerinin sahip olduğu etik değerleri değiştirmek zor olsa da vergi uyumu yazınında mükelleflerin bireysel etiğini artırmaya yönelik ikna edici stratejilerin vergi uyumunu artırdığına yönelik bulgular oldukça fazladır (Wenzel, 2002:iv).

4. Mükelleflerin Vergi Uyumunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma

4.1. Araştırmanın Amacı

Ülkelerde kalkınmanın sağlanması ve ülke refahının artması, kamu harcamalarının miktarına ve niteliğine bağlıdır. Ancak vergiler olmadan kamu harcamalarını gerçekleştirmek ve kamu hizmetlerini sürdürmek imkânsızdır. Bu bakımdan mükelleflerin vergiye uyum sağlaması, kalkınmasını tamamlamak için gelire ihtiyaç duyan ülkelerde üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir olgudur.

Türkiye’de uygulanan vergi politikaları bazı nedenlerle mükelleflerin vergiye uyumunu bozmakta ve ülkenin elde ettiği fiili vergi hasılatı potansiyel vergi hasılatının altında kalmaktadır. Bu çalışma ile söz konusu farkın ortaya çıkmasına neden olan ve mükellef davranışları üzerinde etkisi olduğu tahmin edilen ekonomik, sosyal, psikolojik ve ahlaki faktörlerin neler olduğu araştırılmıştır. Araştırma neticesinde elde edilen bulguların, vergi hasılatını artırmak isteyen hükümetlere vergi politikalarını oluştururken yol gösterici olması beklenmektedir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Mükellefin vergiye uyumunu etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlayan bu araştırmanın ana kütesini Sivas ilinde yaşayan 17.109 vergi mükellefi oluşturmaktadır. Bu veriden hareketle örnekleme yoluna gidilerek Sivas il merkezinde yapılacak minimum anket sayısı 359 olarak bulunmuştur. Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde;

$$n = \frac{Nt^2 pq}{d^2 (N - 1) + t^2 pq}$$

formülünden yararlanılmıştır (Baş, 2001). (1) numaralı denklemde N ana kütle büyüklüğünü, p incelenen olayın gerçekleşme olasılığını (p=0,5), q olayın gerçekleşme olasılığını (q=0,5), t güven aralığını (%95), d ise hata payını (0,05) göstermektedir. Ancak veri toplama esnasında her zaman örnek hacminin tamamına ulaşamaması, anketlerin hatalı ve eksik doldurulması ve bazı anketlerin geri dönmemesi gibi durumlar göz önüne alınarak örneklem sayısı 600 olarak belirlenmiş ve bunlardan geçerli olan 569 anket ile analizler gerçekleştirilmiştir. Anketler 18 yaş ve üstü bireylere uygulanmıştır.

Hazırlanan ankette yer alan soruların bir kısmı vergi uyumuna ilişkin yazından derlenmiş, bir kısmı ise vergi uyumunu etkileyen faktörler dikkate alınarak hazırlanmıştır. Anketin geliştirilmesinde

Allingham ve Sandmo (1972), Özsoylu (1996), Aktan, Dileyici ve Saraç (2006), Alm vd. (1995), Savaşan ve Odabaş (2005), Feld ve Frey (2007), Kidder ve McEwen (1989), Saruç (2015), Nagac (2016), Scholz ve Pinney (1995) çalışmalarından yararlanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak beşli Likert tipi (1-Kesinlikle Katılmıyorum, ... 5-Kesinlikle Katılıyorum) 29 adet ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Veriler, mükellefler ile yüz yüze anket doldurma şeklinde toplanmıştır. Anket ifadeleri ve faktör adlandırmaları çalışmalardan olduğu gibi alındığından tekrar faktör analizi yapılmamış ve analizler bu faktör yapısına göre gerçekleştirilmiştir.

4.3. Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Verilerin normallik varsayımının analizinde Kolmogorov-Smirnov testinden yararlanılmıştır. Analizde Bağımsız Örneklem T Testi ile Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmış ve ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach α katsayısına başvurulmuştur. Araştırmaya katılan mükelleflerin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, gelir düzeyi ve meslek) ile vergiye uyumları arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla t testi ve ANOVA testi yapılmış olup aşağıda bu testlere ilişkin analiz sonuçları yer almaktadır

5. Analiz Sonuçlarına İlişkin Bulgular

5.1. Mükelleflerin Demografik Özellikleri

Katılımcıların %76’sı “erkeklerden”; %24’ü ise “kadınlardan” oluşmaktadır. Yaş dağılımına göre sınıflandırma yapıldığında en yüksek katılım %35 ile “18-30 yaş grubuna” aittir. En düşük katılım ise %2 ile “61 yaş üzeri” bireylerden oluşmaktadır. Eğitim durumuna göre yapılan sınıflandırmada lisans mezuniyetine sahip bireyler %37 ile en yüksek katılıma sahip grubu oluşturmaktadır. En düşük katılım ise %6 ile ilköğretim mezunlarına aittir.

Tablo 1: Demografik Özelliklere Ait Frekans Tablosu

Yaş	Frekans	Yüzde(%)	Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde(%)
18-30 Yaş	201	35,3	İlköğretim	35	6,2
31-40 Yaş	177	31,1	Orta Öğretim	64	11,2
41-50 Yaş	136	23,9	Lise	141	24,8
51-60 Yaş	45	7,9	Ön Lisans	118	20,7
61 yaş ve üzeri	10	1,8	Lisans	211	37,1
Toplam	569	100,0	Toplam	569	100,0
Cinsiyet	Frekans	Yüzde(%)	Medeni Durum	Frekans	Yüzde
Kadın	139	24,4	Evli	412	72,4
Erkek	430	75,6	Bekâr	157	27,6
Toplam	569	100,0	Toplam	569	100,0
Gelir Dağılımı	Frekans	Yüzde(%)	Meslek Türü	Frekans	Yüzde
0-2000 TL	184	32,3	Esnaf-Tacir	213	37,4
2001-4000 TL	272	47,8	Serbest Meslek	107	18,8
4001-10000 TL	92	16,2	Çiftçi	48	8,4
10001 TL ve üstü	21	3,7	Memur	104	18,3
			İşçi	97	17,0
Toplam	569	100,0	Toplam	569	100,0

Katılımcılar medeni durumuna göre sınıflandırıldığında %72’si evlilerden, %28’si bekârlardan oluşmaktadır. Gelir dağılımına göre

yapılan sınıflandırmada ise en yüksek katılım %48 ile 2.001-4.000 TL gelire sahip kişilerden oluşmaktadır. En düşük katılım ise %4 ile 10.000 TL üstü gelire sahip kişilerdir. Son olarak meslek dağılımına göre yapılan sınıflandırmada ise en yüksek katılımın %37 ile esnaf ve tacirlere ait olduğu görülürken en az katılım %8 ile çiftçilere aittir.

5.2. Anket İfadelerine Verilen Cevapların Tanımlayıcı İstatistikleri

Vergi uyumunu etkileyen faktörleri analiz etmek üzere katılımcılara; 5'i ekonomik, 10'u mali ve idari, 7'si psikolojik ve 7'si de sosyal ve ahlaki faktörleri temsil etmek üzere toplam 29 soru sorulmuştur. Tablo 2, mükelleflerin bu sorulara verdiği cevapların frekans ve yüzde dağılımlarını göstermektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Vergi Uyumuna Yönelik İfadelere Verdiği Cevapların Frekans ve Yüzde Dağılımları

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Ekonomik Faktörler					
Kimi sektörlerde vergi oranlarının yüksekliğine bağlı olarak mükellefler rekabet gücünü kaybetmekte ve vergi kaçırmaktadır	5,6	10,5	17,6	40,9	25,3
Paraya olan sevgimin vergi ödeme davranışımı olumsuz etkilediğini düşünüyorum	22,1	31,1	20,2	18,3	8,3
Vergi kaçırıcılara yönelik cezaların vergiye uyumu sağlaması açısından daha ağır olması gerektiğini düşünüyorum	6,3	7,9	13,4	39,7	32,7
Vergi oranlarında yapılacak indirimlerin vergi kaçakçılığını azaltacağını ve vergiye uyumu artıracığını düşünüyorum	7,6	7,6	9,3	41,3	34,3
Vergi yükünün fazla olmasından dolayı mükelleflerin vergiye uyum sağlamadıklarını düşünüyorum	8,1	12,8	18,6	35,3	25,1
Mali ve İdari Faktörler					
Baskı grupları hükümetin vergi politikaları üzerinde etkili oluyor	7,4	10	30,8	30,9	20,9
Denetimler sıklıkla daha fazla vergi ödemek istiyorum	31,8	27,1	17,6	14,8	8,8
Elektronik uygulamalar vergiye uyumu kolaylaştırmaktadır	7,9	13,4	15,8	43,4	19,5
İndirim, istisna, muafiyet gibi uygulamaların mükelleflerin vergi ödeme davranışımı olumsuz etkilediğini düşünüyorum	9,8	19,2	16,5	35,9	18,6
Mali Müşavirlerin mükelleflerin vergiye uyumsuzluk davranışını caydırmak yerine teşvik ettiklerini düşünüyorum	10,9	14,1	27,2	30,9	16,9
Uzlaşma ve pişmanlık gibi konuların dürüst olmayan mükellefleri daha fazla vergi uyumsuzluğuna ittiğini düşünüyorum	6,2	10,5	20,7	36,7	25,8
Vergi kanunlarında sürekli yapılan değişiklikler vergi ödeme davranışımı olumsuz etkiliyor	7,2	13,7	13,7	41,5	23,9
Devlete ödediğim vergilerin bana kamu hizmeti olarak geri döndüğünü düşünüyorum	12	18,3	21,6	34,3	13,9
Devletin ne kadar vergi topladığını ve bu vergileri nerelere harcadığını şeffaf bir şekilde halka duyurduğunu ve bu durumun benim vergi ödeme davranışımı olumlu etkilediğini düşünüyorum	12,1	12,8	19,3	33,9	21,8

Vergisini ödemediği halde yakalanmayan mükelleflerin varlığının devlete duyduğum güveni azalttığını düşünüyorum	6,5	9	12,8	41,3	30,4
Psikolojik Faktörler					
Çevremde vergi kaçırıcılara yönelik ceza uygulanmadığını gördüğümde vergi ödeme davranışımı olumsuz etkileniyor	9,8	13	14,1	34,8	28,3
Eğer ödediğim vergiler kesinti yoluyla değil de, beyan yoluyla alınsaydı daha az vergi beyan ederdim	14,9	24,6	25	22,1	13,4
Etrafımda çok fazla vergi ödemeyen insan varsa bende vergi ödemem diye düşünüyorum	16,9	23,6	21,1	27,4	11,1
Haberim olmadan ödediğim vergidense, vergi dairesine giderek bizzat ödediğim vergi üzerimde daha fazla baskı yaratıyor	7,6	18,3	23,9	32,5	17,8
Siyasal iktidarı destekleyip-desteklemediğim vergi ödeme kararımı etkileyeceğini düşünüyorum	27,6	28,8	16,7	20,1	6,7
Vergi affı olacağını düşünen mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini yerine getirmeyeceğini düşünüyorum	7,6	12,1	13,9	41,1	25,3
Vergi afları vergi ödeme davranışımı olumsuz etkiliyor	12,8	19,5	16,7	34,4	16,5
Sosyal ve Ahlaki Faktörler					
Aile içi ve okul eğitiminde vergi ahlakına yer verilmesinin gelecek nesillerin vergiye uyum düzeylerini artıracığını düşünüyorum	5,6	4,9	17,6	47,3	24,4
Daha fazla gelirim olsaydı vergi ödeme istekliliğim artardı ve vergiye daha kolay uyum sağlardım	6	11,6	19,9	40,2	22,3
Devlete duyduğum güven ve ulusal gurur duygumun vergi ödeme davranışımı olumlu etkilediğini düşünüyorum	6,5	6,2	18,8	38,1	30,4
Dinimin emirleri vergi ödeme davranışımı olumlu etkiliyor	6,3	10,4	23,7	35,1	24,4
Vergilerimi tam ve zamanında ödemediğimde kamu hizmetlerinin aksayacağını düşünüyorum	7,6	14,8	21,3	40,4	16
Vergilerimi tam ve zamanında ödemezsem suçluluk ve utanç duyacağımı düşünüyorum	6,3	10,5	17,4	41,5	24,3
Medyada, sempozyum, konferans ve kongrelerde vergi ödeme bilincine daha fazla yer verilmesinin vergiye gönüllü uyumu artıracığını düşünüyorum	4	7,4	19,9	43,9	24,8

Tablo 2'deki sonuçlar; katılımcıların en yüksek derecede katıldıkları ifadenin, "aile içi ve okul eğitiminde vergi ahlakına yer verilmesinin gelecek nesillerin vergiye uyum düzeylerini artıracığını düşünüyorum" şeklindeki sosyal faktör olduğunu, en düşük oranda katıldıkları ifadenin ise "denetimler sıklıkla daha fazla vergi ödemek istiyorum" şeklindeki ekonomik faktör olduğunu göstermektedir.

Eğitim ve vergi uyumu ilişkisini analiz eden çalışmalar birbirinden farklı sonuçlar içerse de çalışmamızda elde edilen bulgular, devlet tarafından sunulan formel eğitim ile bireyin ailesi ve çevresinden etkileşimiyle sağladığı informal eğitimin vergi uyumunun oluşumunda doğrudan etkili olan önemli bir sosyal faktör olduğunu göstermiştir. Bu sonuç ülkemizde yapılan araştırma bulguları ile de uyumludur. Saruç ve Sağbaş (2003:90) tarafından vergi ahlakının ölçüldüğü çalışma bulguları üniversite mezunlarının vergi ahlak düzeyinin diğer daha az eğitilmiş katılımcılara göre yüksek olduğunu gösterirken Yeniçeri (2004:922) tarafından İstanbul'da 400 mükellef üzerinde yapılan anket sonuçları da eğitim düzeyi ile vergi uyumu arasında doğru yönlü bir ilişki bulmuştur.

Bu soruya ilişkin Anova testi sonuçlarındaki anlamlı farklılığın hangi eğitim düzeyinden kaynaklandığını görmek için yapılan Tamhane's T2 testi sonuçları lisans ve ön lisans mezunlarının orta öğretim ve lise mezunlarına göre eğitimin vergi uyumunu artıracığı düşüncesine daha fazla katıldığını göstermektedir. Gerçekten de daha eğitilmiş bireylerin kamu hizmetleri ve bu hizmetlerin ülkeye sağladığı faydalar hakkında bilgi sahibi olmaları onları vergi bilincine sahip vatandaşlar yapmakta ve vergi uyumlarını artırmaktadır. Aynı zamanda eğitim, bireyin toplumla uyumlaşarak ne şekilde davranılması gerektiğinin öğretildiği bir süreçtir. Bu süreç bireyi ahlaki norm ve kurallara uymaya zorlamaktadır.

Analize ilişkin bir diğer önemli bulgu ise “denetimler sıklaştıkça daha fazla vergi ödemek istiyorum” sorusuna verilen olumsuz yanıtıdır. Vergi uyumu konusunda Allingham ve Sandmo tarafından geliştirilen “caydırıcılık modeli” yakalanma riski arttıkça vergi uyumunun artacağına ilişkin varsayımlarda bulunmakla birlikte Feld ve Frey (2007) ile Scholz ve Pinney (1995) tarafından denetim vergi uyumu üzerindeki etkisini analiz eden çalışmalar beklentilerin aksine denetimlerdeki artışın mükellefin devlete olan kin ve nefretini artırarak onların vergi uyumunu bozduğunu göstermiştir. Bu bakımdan denetime ilişkin analiz sonuçlarının bu iki çalışma bulguları ile örtüştüğü söylenebilir.

5.3. Normal Dağılıma İlişkin Bulgular

Araştırmada yer alan dört alt faktörün normallik sınaması Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

Faktörler	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	P
Ekonomik	,107	410	,210
Mali ve İdari	,075	410	,065
Psikolojik	,089	410	,363
Sosyal ve Ahlaki	,089	410	,200

Dört alt faktörün ortalama puanlarının normal dağılım gösterip göstermediği Kolmogorov-Smirnov Normallik testi ile incelenmiş ve tüm faktörlerin normal dağılım gösterdiği ($p>0,05$) görülmüştür. Veriler normal dağılım gösterdiği için verilerin analizinden parametrik testlerden yararlanılmıştır.

5.4. Bağımsız Örneklem T Testine İlişkin Bulgular

İlk olarak cinsiyete göre faktörleri karşılaştırırken faktörlerin varyanslarının homojenliğine Levene testi ile bakılmış ve Ekonomik ($F=1,960$; $p=0,162>0,05$), Mali ve İdari ($F=,594$; $p=0,441>0,05$), Psikolojik ($F=4,906$; $p=0,270>0,05$) ve Sosyal ve Ahlaki ($F=3,573$; $p=0,059>0,05$) faktörlerin varyanslarının homojen olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan mükelleflerin cinsiyeti ile vergiye uyumları arasında fark olup olmadığını test etmek amacıyla t testi yapılmış ve analiz sonuçlarına göre “ekonomik” ($t=-2,581$; $p=0,010<0,05$), “mali ve idari” ($t=-2,418$; $p=0,016<0,05$) ve “psikolojik” ($t=-3,182$; $p=0,002<0,05$) faktörlerin katılımcıların cinsiyetlerine göre farklılık gösterdiği ancak “sosyal ve ahlaki” ($t=0,644$; $p=0,520>0,05$) faktörün farklılık göstermediği bulunmuştur. Ortalamalara bakıldığında erkeklerin ortalaması daha yüksektir. Dolayısıyla bu sonuçlar erkeklerin kadınlara göre söz konusu faktörlerde vergi uyumuna daha duyarlı olduklarını göstermektedir.

Faktörler medeni duruma göre karşılaştırılırken faktörlerin varyanslarının homojenliğine Levene testi ile bakılmış ve Ekonomik ($F=3,072$; $p=0,080>0,05$), Mali ve İdari ($F=,061$; $p=0,805>0,05$), Psikolojik ($F=,021$; $p=0,885>0,05$) ve Sosyal ve Ahlaki ($F=2,769$; $p=0,097>0,05$) faktörlerin varyanslarının homojen olduğu görülmüştür. Katılımcıların medeni durumlarına göre yapılan t testi

sonuçlarına göre ise dört faktör içerisinde yalnızca “sosyal ve ahlaki faktörler” ($t=1,946$; $p=0,048<0,05$) medeni duruma göre farklılık gösterirken, “ekonomik” ($t=1,639$; $p=0,102>0,05$), “mali ve idari” ($t=0,801$; $p=0,424>0,05$) ve “psikolojik” ($t=0,2525$; $p=0,600>0,05$) faktörlerin ise medeni duruma göre farklılık göstermediği bulunmuştur. Ortalamalara bakıldığında evlilerin ortalaması daha yüksektir. Dolayısıyla bu sonuçlara göre evliler bekarlara göre vergi uyumu konusunda sosyal ve ahlaki faktörlere daha fazla önem vermektedir.

5.5. Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Testine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan mükelleflerin vergi uyumunun demografik faktörlere göre farklılaşp farklılaşmadığını test etmek için ANOVA testi yapılmış ve sonuçlar ortalamalar arasında bir farklılığa işaret ediyorsa bu farklılığın belirlenmesi için de Tukey testi kullanılmıştır. Tablo 4, demografik faktörlere ilişkin ANOVA test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4. Ekonomik, Mali ve İdari, Psikolojik, Sosyal ve Ahlaki Faktör Puanlarının Yaş, Eğitim, Meslek Türü ve Gelir Düzeyine Göre ANOVA Sonuçları

Yaş Göre ANOVA Sonuçları						Meslek Türlerine Göre ANOVA Sonuçları							
Faktörler	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Faktörler	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Ekonomik	Gruplar Arası	1,865	4	0,466	0,978	0,419	Ekonomik	Gruplar Arası	3,302	4	0,825	1,74	0,14
	Gruplar İçi	268,898	564	0,477				Gruplar İçi	267,462	564	0,474		
	Toplam	270,763	568					Toplam	270,763	568			
Mali ve İdari	Gruplar Arası	3,905	4	0,976	2,266	0,061	Mali ve İdari	Gruplar Arası	2,281	4	0,57	1,315	0,263
	Gruplar İçi	243,006	564	0,431				Gruplar İçi	244,63	564	0,434		
	Toplam	246,911	568					Toplam	246,911	568			
Psikolojik	Gruplar Arası	9,325	4	2,331	3,502	0,008	Psikolojik	Gruplar Arası	3,544	4	0,886	1,311	0,265
	Gruplar İçi	375,414	564	0,666				Gruplar İçi	381,196	564	0,676		
	Toplam	384,739	568					Toplam	384,739	568			
Sosyal ve Ahlaki	Gruplar Arası	3,409	4	0,852	1,746	0,138	Sosyal ve Ahlaki	Gruplar Arası	0,712	4	0,178	0,361	0,836
	Gruplar İçi	275,387	564	0,488				Gruplar İçi	278,084	564	0,493		
	Toplam	278,796	568					Toplam	278,796	568			
Eğitim Durumuna Göre ANOVA Sonuçları						Gelir Gruplarına Göre ANOVA Sonuçları							
Faktörler	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Faktörler	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Ekonomik	Gruplar Arası	6,105	4	1,526	3,252	0,012	Ekonomik	Gruplar Arası	4,628	3	1,543	3,275	0,021
	Gruplar İçi	264,658	564	0,469				Gruplar İçi	266,135	565	0,471		
	Toplam	270,763	568					Toplam	270,763	568			
Mali ve İdari	Gruplar Arası	8,231	4	2,058	4,863	0,001	Mali ve İdari	Gruplar Arası	1,342	3	0,447	1,029	0,379
	Gruplar İçi	238,68	564	0,423				Gruplar İçi	245,569	565	0,435		
	Toplam	246,911	568					Toplam	246,911	568			
Psikolojik	Gruplar Arası	0,978	4	0,245	0,359	0,837	Psikolojik	Gruplar Arası	3,522	3	1,174	1,74	0,158
	Gruplar İçi	383,761	564	0,68				Gruplar İçi	381,217	565	0,675		
	Toplam	384,739	568					Toplam	384,739	568			
Sosyal ve Ahlaki	Gruplar Arası	7,291	4	1,823	3,787	0,005	Sosyal ve Ahlaki	Gruplar Arası	3,737	3	1,246	2,559	0,054
	Gruplar İçi	271,505	564	0,481				Gruplar İçi	275,06	565	0,487		
	Toplam	278,796	568					Toplam	278,796	568			

Tablo 4 'de yaş değişkenine göre yapılan ANOVA testi sonuçlarına göre dört faktör içerisinde yalnızca psikolojik faktörlerin yaşa göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Psikolojik faktörlerin varyansı homojen olduğu için ($F=,496$; $p=0,709>0,05$) çoklu karşılaştırma testi olarak Tukey kullanılmıştır. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma test sonuçları 18-30 yaş grubundakilerin ortalamasının, 31-40 yaş grubundakilere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuç vergi mükelleflerinin yaşları arttıkça vergi uyumuna ilişkin duyarlılıklarının azaldığını ifade etmektedir.

Vergi yazınında genel olarak yaş ilerledikçe vergi uyumunun arttığına ilişkin bulgular daha fazla yer almaktadır. Bu ilişkinin

nedeni olarak yaşın ilerlemesiyle birlikte kişilerin daha çok sosyal sermaye birikimi sağlayacağı ve topluma aidiyet duygusunun artacağı (Torgler ve Schneider, 2006), ayıplanma gibi sosyal yaptırımlardan çekinmenin ve sosyal pozisyona verilen önemin yaşlandıkça daha fazla hissedildiği (Pommerehne ve WeckHannemann, 1996), yetişkinlerin daha basiretli oldukları (Güngör, 2000) ve yaşlı insanların daha az risk alma eğiliminde oldukları (Hirschi ve Gottfredson, 2000:138) gibi etkenler sayılmaktadır. Ülkemizde İpek ve Kaynar (2009) tarafından Çanakkale ilinde 415 mükellefle yapılan anket çalışmasında ise çalışmamızdaki bulgulara benzer şekilde yaş ilerledikçe vergi uyumunun azaldığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Genel kabulün aksine analizimizde yaş ile vergi uyumu arasında negatif korelasyon bulunması kanaatimizce, mükelleflerin devlete bağlılık düzeyi ve kamu hizmetlerinden elde ettikleri faydayla ilişkilidir. Vergiye ilişkin yazında mükelleflerin vergiye uyumunun kamu hizmetlerinin kalitesini ve devlete bağlılık düzeyini olumlu etkilediğine yönelik çok sayıda bulgu mevcuttur (Bkz. Şenyüz, 1995; Smith ve Stalans, 1991; Alm, Jackson ve Mckee, 1992). Analizimizde yaşlıların daha az vergi uyumuna sahip olmasının nedenini onların gençlere göre geçmişte hükümetlerin neden olduğu mağduriyetleri daha fazla yaşamasına bağlamak mümkündür. 1990'lı yıllarda vergi uyumunu araştırmaya yönelik anketler, kamu bankalarındaki büyük çaplı hortumlar, hayali ihracat, yolsuzluklar, usulsüzlükler ve ülkede sıklıkla yaşanan krizlerin vergi uyumunu bozduğuna ve hükümetin savurgan harcamalarına tepki olarak vatandaşların vergiye karşı direnç gösterdiğine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır (Karaca, 2016:325; Kızılot ve Çomaklı, 2004:133). Tanzi ve Shome (1993) bu durumu, devletin politikalarını desteklemeyen ve ona güven duymayan bir mükellefin, vergisini tam olarak ve istekli bir şekilde ödemesinin beklenmeyeceği şeklinde açıklamaktadır. Yine Gerçek ve Yüce (1998) tarafından 235 vergi mükellefinin analiz edildiği araştırmada ankete katılan mükelleflerin %96'sının "kamu hizmetlerinden yeterince yararlanamadıkları" ve %63'ünün ise "kamu harcamalarının kısılmasını istediği" görülmüştür. Bu bakımdan anketimize katılan yaşlı mükelleflerin, geçmişte ödediği verginin hizmete dönüştüğüne ve bu hizmetin adil biçimde bölüştürüldüğüne olan inançlarını kaybetmelerinin vergi ödeme davranışlarını olumsuz etkilediği düşünülmektedir. Bu sonuç aynı zamanda mükelleflerin ödedikleri vergiden daha az miktarda kamusal hizmet almalarını ifade eden "mali sömürü" durumunda olumsuz tutum sergilemelerine de açıklanabilir.

Dört faktörün eğitim durumuna göre karşılaştırılması için yapılan ANOVA testi sonucunda ise "ekonomik", "mali ve idari", "sosyal ve ahlaki" faktörlerin katılımcıların eğitim durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği görülürken ($p < 0,05$), "psikolojik" faktörlerin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığa sahip olmadığı görülmektedir ($p > 0,05$). "Ekonomik" ($F=3,151$; $p=0,051 > 0,05$), "mali ve idari" ($F=1,425$; $p=0,225 > 0,05$), "sosyal ve ahlaki" ($F=,823$; $p=0,511 > 0,05$) faktörlerinin varyansları homojen olduğundan bu faktörlerdeki farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığı Tukey çoklu karşılaştırma testi ile araştırılmış ve test sonuçları "ekonomik faktörlerin" lisans mezunu ortalamasının orta öğretim mezunlarına göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. "Mali ve idari" faktörler için ilköğretim mezunlarının ortalaması lise mezunlarına göre, lisans mezunlarının ortalaması ise orta öğretim ve lise mezunlarına göre daha yüksektir. "Sosyal ve ahlaki" faktörler için ise lisans ve ön lisans mezunlarının ortalaması, lise mezunlarına göre daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlar mükelleflerin eğitim seviyeleri arttıkça "ekonomik", "mali ve idari", "sosyal ve ahlaki" faktörlere karşı duyarlılıklarının arttığını göstermektedir.

Meslek türlerine ilişkin yapılan ANOVA testi sonuçlarında ise meslek türlerine göre hiçbir faktörün farklılık göstermediği

bulunmuştur ($p > 0,05$). Başka bir ifadeyle vergi mükelleflerinin sahip oldukları meslekler, onların bu dört faktöre yönelik duyarlılıklarında anlamlı bir değişiklik yaratmamaktadır.

Gelir gruplarına göre yapılan ANOVA testi sonuçlarında ise dört faktör içerisinde yalnızca "ekonomik" faktörlerin mükelleflerin gelirlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir ($p < 0,05$). Ekonomik faktörlerin varyansı homojen olduğu için ($F=1,908$; $p=0,128 > 0,05$) Tukey çoklu karşılaştırma testi kullanılmıştır. Bu farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonuçları 2.001-4.000 TL gelir grubundakilerin ortalamasının 0-2.000 TL gelir grubundakilerden yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar mükelleflerin gelirleri arttıkça ekonomik faktörlere karşı duyarlılıklarının arttığını göstermektedir.

Eğitim ile gelir düzeyinin vergi uyumuyla ilişkisine yönelik her iki bulgu literatür ile uyumludur. Lewis (1982)'e göre vergi uyumu ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki açısından beklenen, eğitim düzeyi arttıkça mükelleflerin vergi uyumunun da artmasıdır. Bu eğilimin temel nedeni bireylerin eğitimle birlikte vatandaşlık bilincinin artması ve onların vergi ile kamu harcaması arasındaki ilişkiyi kavrama olgunluğuna ulaşmasıdır. Gelir arttıkça vergi uyumunun arttığına yönelik bulgular ise bireylerin gelirleri arttıkça gelire attığı önemin azalması ve böylece üzerlerindeki vergi tazyikinin düşmesiyle açıklanmaktadır. Gerçekten de düşük gelir grubundakiler vergilerini, zorunlu ihtiyaçlarını kısarak öderken yüksek gelir grubundakilerin böyle bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu durum analizde elde edilen yüksek gelir gruplarının vergiye uyumunun yüksek olması durumunu açıklamaktadır.

5.5. İç Tutarlılık Analizine İlişkin Bulgular

Çalışmada Cronbach Alfa yöntemi kullanılarak kullanılan ölçeğin güvenilirliği test edilmiştir. Değişkenlerin Cronbach α katsayıları Tablo 5'de görülmektedir.

Tablo 5. Ölçeğin Tümü ve Değişkenlere İlişkin İç Tutarlılık Katsayıları

Değişkenler	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Katsayısı (α)
Ekonomik faktörler	5	0,655
Mali ve idari faktörler	10	0,621
Psikolojik faktörler	7	0,719
Sosyal ve ahlaki faktörler	7	0,713
Toplam	29	0,737

Buna göre "ekonomik" faktörler için **0,655**, "mali ve idari" faktörler için **0,621**, "psikolojik" faktörler için **0,719** ve son olarak "sosyal ve ahlaki" faktörler için ise **0,713** bulunmuştur. Ölçeğin tamamını temsil eden Cronbach α katsayısı ise **0,737** olarak tahmin edilmiştir. Katsayısının 0.60-0.79 arasında değer alması ölçeğin "**oldukça güvenilir**" olduğunu (Tavşancıl, 2014:29) gösterdiğinden bu sonuçlar, dört faktörün ve ölçeğin tamamının güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Klasik vergi uyumu teorisi mükellefin denetim olasılığı ve cezalandırılma korkusu ile vergiye uyumunun gerçekleşeceğini öngörse de çalışma bulguları ekonomik faktörlerin yanında devlete bağlılık düzeyi, vergi dairesinin etkinliği, vergi ahlaki, suçluluk ve utanç duygusu gibi bir dizi sosyal, kültürel, psikolojik ve ahlaki faktörün de mükelleflerin vergi uyumunu etkilediğini göstermiştir.

Çalışmada istatistiki olarak anlamlı bulunan ve yüksek/düşük katılıma sahip önemli bulgular aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Vergi mükelleflerinin yaşları arttıkça vergi uyumuna ilişkin duyarlılıkları azalmaktadır,
- Aile içi ve okul eğitiminde vergi ahlakına yer verilmesi gelecek nesillerin vergiye uyum düzeylerini artırmaktadır,
- Denetimler sıklaştıkça vergi uyumu düşmektedir,
- Mükelleflerin eğitim seviyesi arttıkça “ekonomik”, “mali ve idari”, “sosyal ve ahlaki” faktörlere karşı duyarlılıkları artmaktadır,
- Mükelleflerin gelirleri arttıkça ekonomik faktörlere karşı duyarlılıkları artmaktadır.

Çalışma sonuçlarına göre, mükelleflerin yaşları ilerledikçe vergi uyumuna ilişkin duyarlılığının azalması vergi yazınındaki çok sayıda çalışma sonucuyla uyumlu değildir. Beklentilerin aksine gerçekleşen bu sonuç Türkiye'nin geçmişte sunduğu kamu hizmet kalitesi ve düzeyiyle ilişkilidir. Bu bakımdan anketimize katılan yaşlı mükelleflerin, geçmişte ödediği verginin hizmete dönüştürülmesine ve bu hizmetin adil biçimde bölüştürüldüğüne olan inançlarını kaybetmelerinin vergi ödeme davranışlarını olumsuz etkilediği düşünülmektedir.

Çalışmada elde edilen diğer bir bulgu, eğitim düzeyi ile vergi uyumu arasında pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, devlet tarafından sunulan formal eğitim ile bireyin ailesi ve çevresinden etkileşimiyle sağladığı informal eğitimin vergi uyumunun oluşumunda doğrudan etkili olan önemli bir faktör olduğunu göstermiştir. Eğitimle birlikte bireylerin, kamu hizmetlerinin sağladığı faydalar hakkında bilgi sahibi olmaları onları bilinçli bir vergi mükellefi yapmaktadır. Eğitimli bireyler ahlaki norm ve kuralları içselleştirmekte, toplumla uyumlaşma düzeyi artmaktadır.

Analize ilişkin bir diğer önemli bulgu ise denetimlerin sıklaşmasıyla birlikte vergi mükelleflerinin daha fazla vergi kaçırma isteğinde olmasıdır. Beklentilerin aksine gerçekleşen bu sonuç vergi yazınında yer alan denetimlerdeki artışın mükellefin devlete olan kin ve nefretini artırarak onların daha fazla vergi kaçırmasına neden olduğu yönündeki öngörüyle uyusmaktadır.

Gelir arttıkça vergi uyumunun arttığına yönelik bulgular ise bireylerin gelirleri arttıkça gelire atfettiği önemin azalması ve böylece üzerlerindeki vergi tazyikinin düşmesiyle açıklanmaktadır. Gerçekten de düşük gelir grubundakiler vergilerini, zorunlu ihtiyaçlarını kısarak öderken yüksek gelir grubundakilerin böyle bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu durum analizde elde edilen yüksek gelir gruplarının vergiye uyumunun yüksek olması durumunu açıklamaktadır.

Bu sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde devletin vergi tahsil etme güç ve yetkisine sahip olmasının potansiyel vergi hasılatına ulaşmak için tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Vergi ödeme davranışının sonradan elde edilen bir davranış kalıbı olduğu dikkate alındığında, devletin vergi uyumunu sadece ekonomik bir olgu olarak değil sosyal, psikolojik, ahlaki, idari ve dini bir faktör olarak görebilmesini üretmesi gerekmektedir. Bu sonuçlar birlikte

değerlendirildiğinde vergi uyumunun sağlanması vergi otoritelerinin alması gereken önlemler ışığında özetlenmiştir.

Vergi ahlaki içsel bir motivasyon olarak vergi uyumunun temelini oluşturmaktadır. Mükelleflerin vergiye gönüllü uyum sağlamalarının temelinde vergi ahlak ve bilincinin yerleşmiş olması yer almaktadır. Vergi ahlak ve bilincinin yerleşmesinde ise aile içi eğitim ve okul eğitimi öncelikli bir işleve sahiptir. Bu açıdan bakıldığında toplumun en küçük birimi olarak ailenin vergi konusundaki yaklaşımları ve davranışları çocuğun eğilimini de değiştirmektedir. Bu nedenle özellikle ebeveynlerin vergi konusundaki davranışlarının düzeltilmesi gerekmektedir.

Vergi uyumunu sağlamada en temel kaynak eğitim olsa da, bunun dışındaki faktörler de uyumu sağlamada yardımcı olmaktadır. Bunlardan biri vergi dağılımında adaletin sağlanması ve herkesin gerçek ödeme gücü nispetinde vergilemenin finansmanına katılmasıdır. Türkiye’de adaletsiz bir vergi yapısının varlığına ilişkin algı mükellefin vergiye uyumunu olumsuz etkilemektedir. Bu bakımdan ülkede dolaylı vergi ağırlıklı yapıdan uzaklaşarak gelir ve servetin daha çok vergilendirilmesi sağlanmalıdır. Zorunlu tüketim ve mükellefin asgari geçimi vergi dışında tutulmalı, girişimci üzerindeki vergi yükü gerçek kazancı nispetinde vergilendirilmelidir. Bu bakımdan beyan usulünde sınırlandırmaya gidilmeli, gelirin tespiti mükellefin insafına bırakılmamalıdır. Bunu sağlamak için caydırıcılığı sağlayacak etkin denetim gibi poliseye önlemler yanında verginin kaynağa kesilmesi şeklinde tahsil yöntemlerine başvurulmalıdır.

Ayrıca vergi aflarına sürekli başvurarak dürüst mükelleflerin uyumu bozulmamalı, dürüstlüğün pahalı hale getirilmesinden kaçınılmalıdır. Vergilemede muaflik ve istisnalara gerekenden fazla yer verilmemeli, bu ayrıcalıklardan hakkı olmayan mükelleflerin yararlanması engellenmelidir. Yine hükümetlerin sunmuş olduğu kamu hizmetlerinin kalitesi mükelleflerin vergi bilinci üzerinde olumlu etki gösterdiğinden mükellef refahındaki artış ve hoşnutsuzluk derecesi artan vergi oranının neden olduğu reel kayıptan daha yüksek olmalıdır.

Extended Summary

Tax payment behavior is not a congenital behavior, but a behavior learned later. Thus, tax payment behavior is acquired in a learning process under the influence of various factors. Tax harmonization, shaped by many social, psychological, moral, cultural, economic and similar factors, is the most basic and vital element of the relationship between the state and the citizen. For this reason, for the continuity and power of the state authority, the sources that this learned behavior has been fed and influenced must be researched well and realistic solutions must be produced for the problems. The awareness that tax is not a burden but a citizenship duty should be placed on individuals.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. (2012), "Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı", http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/vergi-psiko/vergi-psik.pdf, (Erişim: 11.10.2019).
- Aktan, C. C., Dileyici, D., & Saraç, Ö. (2006). "Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlakı ve Sosyo-Psikolojik Sınırları", *Vergileme Ekonomisi ve Psikolojisi*, 159-171.
- Aktan, Coşkun Can ve Çoban, Hilmi (2007). "Kamu Maliyesine Güven ve Ekonomik Anayasa", *Çimento İşveren Dergisi*. Kasım. (4-11).
- Allingham, M. G., & Sandmo, A. (1972), "Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis", *Journal of Public Economics*, 1(3-4), 323-338.
- Alm, J., Jackson, B., & McKee, M. (1992), "Institutional uncertainty and taxpayer compliance", *The American Economic Review*, 82(4), 1018-1026.
- Alm, J., Sanchez, I., & De Juan, A. (1995), "Economic and Noneconomic Factors in Tax Compliance", *Kyklos*, 48(1), 1-18.
- Altunöz, U. (2017). The Application of the Laffer Curve in the Economy of Turkey. *Journal of International Social Research*, 10(50).
- Baş, T. (2001), *Anket: Anket Nasıl Hazırlanır, Nasıl Uygulanır, Nasıl Değerlendirilir*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bayraklı, H. H., Saruç, N. T., & Sağbaş, İ. (2004), "Vergi Kaçırma Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: Anket Çalışmasının Bulguları", *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Antalya.
- Becker, G. S. (1968), "Crime and Punishment: An Economic Approach. In The Economic Dimensions of Crime", *Palgrave Macmillan*, London, pp. 13-68.
- Clotfelter, C. T. (1983), "Tax Evasion and Tax Rates: An Analysis Of Individual Returns", *The Review of Economics and Statistics*, 363-373.
- Crane, S. E., & Nourzad, F. (1990), "Tax Rates and Tax Evasion: Evidence From California Amnesty Data", *National Tax Journal*, 189-199.
- Çevik, Savaş (2012), "Mükellefin Devlet ve Toplumla Etkileşimi, Bireysel Normlar ve Vergi Ahlakı", *Maliye Dergisi*. Sayı: 163. Sayfa: 258-289.
- Dahlby, B., & Ferde, E. (2018). The marginal cost of public funds and the Laffer curve: Evidence from the Canadian provinces. *Finanz-Archiv: Zeitschrift für das Gesamte Finanzwesen*, 74(2), 173-199.
- Demir, İ. C. (2008), *Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri, Ege Bölgesi Örneği* (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü),
- Dileyici, D. (2012), *Vergilemede Yeni Bir Eğilim: Gelir Vergilerinden Tüketim Vergilerine, Yeni Maliye (Değişim Çağında Kamu Maliyesi: Yeni Trendler, Yeni Paradigmalar, Yeni Öğretiler, Yeni Perspektifler)*, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2012/420, Sayfa: 143-166, Ankara.
- Falkinger, J. (1995), "Tax Evasion, Consumption of Public Goods and Fairness", *Journal of Economic Psychology*, 16(1), 63-72.
- Feld, L. P., & Frey, B. S. (2002), "Trust breeds trust: How taxpayers are treated", *Economics of governance*, 3(2), 87-99.
- Feld, L. P., & Frey, B. S. (2007), "Tax Compliance as The Result of A Psychological Tax Contract: The Role of Incentives and Responsive Regulation", *Law & Policy*, 29(1), 102-120.
- Fırat, Meral (2010), "Kayıt dışı Ekonominin Vergisel Boyutu", *Vergi Sorunları Dergisi*. Sayı: 261. Sayfa: 166-174.
- Gerçek, A., & Yüce, M. (1998), *Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımı Açısından Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi*, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, Bursa.
- GİB (2009), *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)*, Yayın No:87, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/beyannamerehberi/Kayıt_disi_2009tr.pdf, (Erişim: 11.10.2019).
- Grasmick, H. G., & Bursik Jr, R. J. (1990), "Conscience, Significant Others, And Rational Choice: Extending The Deterrence Model", *Law And Society Review*, 837-861.
- Hirschi, T., & Gottfredson, M. R. (2000), "In defense of self-control", *Theoretical Criminology*, 4(1), 55-69.
- İpek, Selçuk & Kaynar, İ. (2009), "Vergiye Gönüllü Uyum Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma", *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 173-190.
- Karabulut, T. (2006). Laffer Etkisinin Türkiye Uygulaması (1980-2003). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 367-377.
- Karaca, C., & Kaleli, E. (2019), "Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdama İlişkin Çözüm Önerileri", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 769-792.
- Karaca, Coşkun (2016), *Türkiye'nin Güncel Ekonomik Mali Sorunları ve Politikaları*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım. 2.Baskı.
- Kelman, H. C. (1961), "Three processes of social influence", *Public Opinion Quarterly*, 25, 57-78.
- Kızılot, Ş., & Çomaklı, Ş. E. (2004), *Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi ve Boyutlarının Mevzuat Açısından Değerlendirilmesi*. 19. Maliye Sempozyumu, 115-157.
- Kidder, R., & McEwen, C. (1989), "Taxpaying Behavior In Social Context: A Tentative Typology of Tax Compliance and Noncompliance", *Taxpayer Compliance*, 2, 46-75.
- Kitapçı, İsmail (2011), *"Bir Vergi Uyum Sorunu Olarak Vergi Etiği ve Bileşenleri"*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı Maliye Programı Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir.
- Lewis, A. (1982), *The psychology of taxation* (p. 31). Oxford: Martin Robertson.
- Lewis, H. B. (1971), Shame and guilt in neurosis. *Psychoanalytic review*, 58(3), 419-438.
- McDaniel, S. W. & Burnett, J. J. (1990), "Consumer Religiosity and Retail Store Evaluative Criteria", *Journal of The Academy of Marketing Science*, 18(2), 101-112.
- Mitchell, D. J. (2012). The Laffer Curve Shows that Tax Increases Are a Very Bad Idea Even if They Generate More Tax Revenue. Retrieved March, 1, 2014.
- Nagac, K. (2016), *Religiosity and Tax Compliance*. Available at SSRN 2715508.
- Özsoyulu, A. Fazıl (1996), *Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi*, Bağlam Yayıncılık, I.Basım, Mart, İstanbul.
- Pommerehne, W. W., & Weck-Hannemann, H. (1996), "Tax rates, tax administration and income tax evasion in Switzerland", *Public choice*, 88(1-2), 161-170.
- Porcano, T. M. (1988), "Correlates of Tax Evasion", *Journal of Economic Psychology*, 9(1), 47-67.

- Reckers, P. M., Sanders, D. L., & Roark, S. J. (1994), "The Influence of Ethical Attitudes on Taxpayer Compliance", *National Tax Journal*, 825-836.
- Saruç, N. T. (2015), *Vergi Uyumunu: Teori ve Uygulama*. Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Saruç, N. T., & Sağbaş, İ. (2003), "Vergi Etiğinin Ölçümü: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİ BF Dergisi*, 1, 79-96.
- Savaşan, F., & Odabaş, H. (2005), "Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 1-28.
- Scholz, J. T., & Lubell, M. (1998), "Trust and taxpaying: Testing the heuristic approach to collective action", *American Journal of Political Science*, 42(2), 398.
- Scholz, J. T., & Pinney, N. (1995), "Duty, fear, and tax compliance: The heuristic basis of citizenship behavior", *American Journal of Political Science*, 490-512.
- Schwartz, R. D., & Orleans, S. (1967), "On Legal Sanctions", 34 U. Chi. L. Rev, 274, 294-99.
- Slemrod, J. (2002), *Trust in public finance* (No. w9187). National Bureau of Economic Research.
- Smith, K. W., & Stalans, L. J. (1991), "Encouraging tax compliance with positive incentives: A conceptual framework and research directions", *Law & Policy*, 13(1), 35-53.
- Şenyüz, D. (1995), *Vergilendirmede yükümlü psikolojisi*. Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa.
- Tanzi, V., & Shome, P. (1993), *A Primer on Tax Evasion* (No. 93/21), International Monetary Fund.
- Tavşancıl, Ezel. (2014), *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi*. 5. Baskı. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tittle, C. R. (1980), *Sanctions and social deviance: The question of deterrence*. National Criminal Justice Reference Service (NCJRS).
- Torgler, B. (2004), *Tax morale, trust and corruption: Empirical evidence from transition countries*. Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA), Working Paper, 5, 3-24.
- Torgler, B. (2006), "The importance of faith: Tax morale and religiosity", *Journal of economic Behavior & organization*, 61(1), 81-109.
- Torgler, B. (2007), *Tax compliance and tax morale: A theoretical and empirical analysis*. Edward Elgar Publishing.
- Torgler, B., & Schneider, F. (2006), *What shapes attitudes toward paying taxes: Evidence from multicultural European countries*, IZA DP, (2117).
- Tuay, E. & Güvenç, İ. (2007), *Türkiye'de Mükelleflerin Vergiye Bakışı*. Gelir İdaresi Başkanlığı, Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı, Yayın No: 51, Erişim tarihi: 25 Şubat 2019, https://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/turkiyede_mukelleflerin_vergiye_bakisi.pdf, (Erişim Tarihi: 13.10.2019).
- Tunçer, M. (2002), "Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(3), 107-128.
- Vogel, J. (1974), "Taxation and public opinion in Sweden: An interpretation of recent survey data", *National Tax Journal*, 27, 499-513.
- Wenzel, M. (2002), "The impact of outcome orientation and justice concerns on tax compliance: The role of taxpayers' identity", *Journal of applied psychology*, 87(4), 629.
- Yeniçeri, H. (2004), *Beyan esasına dayanan vergilerde vergi kayıp ve kaçaklarının psikolojik nedenlerinin tespitine yönelik bir araştırma*. 19. Türkiye Maliye Sempozyumu, 908-927.
- Yitzhaki, S. (1987), On the excess burden of tax evasion. *Public Finance Quarterly*, 15(2), 123-137.
- Yurdakul, Ali (2013), *Vergi Ahlakı ve Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörlerin Analizi: Bursa İli Örneği*, Dora Basım Yayım Dağıtım, 1. Baskı, Bursa

EXTENDED ABSTRACT

Tax payment behavior is not a congenital behavior, but a behavior learned later. Thus, tax payment behavior is acquired in a learning process under the influence of various factors. Tax harmonization, shaped by many social, psychological, moral, cultural, economic and similar factors, is the most basic and vital element of the relationship between the state and the citizen. For this reason, for the continuity and power of the state authority, the sources that this learned behavior has been fed and influenced must be researched well and realistic solutions must be produced for the problems. The awareness that tax is not a burden but a citizenship duty should be placed on individuals. As a matter of fact, this study focused on tax compliance, which is an extremely important issue in reaching potential tax revenues. In our study consisting of two parts in the form of theory and practice, the sources of tax compliance were investigated and solutions were tried to be found.

In this context, in the first part of the study, the conceptual framework related to tax compliance is presented and then the factors affecting tax compliance are investigated. While investigating these factors, a literature review on this subject was used in the past and it was concluded that tax compliance was influenced by five factors as economic, social, demographic, psychological and moral factors. An important issue that draws attention while doing the literature review is that the first period studies on tax compliance focus more on economic and moral factors affecting tax compliance. Because taxpayers compare the possible losses that may arise in their real income when making decisions under uncertainty. This situation, which can be explained according to the Expected Benefit Theory, shows that while determining the optimum of tax evasion, taxpayers make a decision by comparing the risks and what they will win or lose by taking these risks.

As it is understood from these explanations, the taxes are perceived as a burden because they cause a decrease in the taxpayer's income and the taxpayer wants to alleviate the discomfort caused by this dissatisfied tax declaration. However, this behavior is a product of the approach, which is expressed in the classical tax compliance model and explains the main reason of taxpayers' tax compliance with economic factors. However, the empirical findings of many studies have shown that economic factors have a low coefficient to explain the tax compliance or incompatibility, supporting the assumptions of the Moral Emotion Theory. In this sense, a number of social and psychological factors such as the level of commitment to the state, the effectiveness of the tax office, tax morality, guilt and a sense of shame are also important in determining the tax compliance behavior of taxpayers. For this reason, in addition to economic factors, social, demographic, psychological and moral factors affecting tax compliance as much as it is included in the study.

In this respect, it can be said that social factors are important in explaining tax compliance. Studies on social factors have criticized models that explain tax compliance according to economic factors and have suggested that it is wrong to see individuals as individuals who are abstract from the society and only think of their interests. Because, although the probability of audit and penalties affect tax compliance to some extent, it is a fact that these factors cannot explain all of the tax compliance behavior. Thus, it is accepted that social sanctions such as defamation, guilt, regret, loss of respectability, lack of education and exclusion can affect individuals' tax compliance as well as official sanctions.

Demographic, psychological and moral factors also affect tax compliance. Because studies show that demographic characteristics of individuals such as age, gender, race and education are effective on tax compliance. Studies that take into account the psychological factors, arguing that taxation is a phenomenon with a human factor, and argues that explaining tax compliance without considering psychological factors is irrelevant and inadequate. In this context, Grasmick and Bursik (1990: 841) argue that taxpayers take three types of costs into account when making rational decisions. These; (i) physical and material deprivation, such as state imprisonment or loss of wealth, (ii) a sense of shame that a person feels, and (iii) the possibility of a person being disgraced by society.

In this context, in the study, the social, cultural and economic factors that disrupt the taxpayers' compliance with the five-point Likert method survey were investigated. The scope of the study included 569 income taxpayers operating in Sivas and paying taxes on one or more of the income items. The survey results obtained from face-to-face interviews showed that the most important economic factor determining the tax compliance of the taxpayer was the tax burden with 70.4%, and the first place among the socio-cultural factors belonged to education with 71.7%. These results showed that taxpayers are extremely sensitive to the real losses in their budgets and that educated individuals are more conscious in fulfilling their obligations by understanding the importance of taxes better.